

Realizace a aplikace teoretických poznatků při řešení šikany v praxi.

Michal Havlíček

Bakalářská práce
2007

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd
akademický rok: 2006/2007

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Michal HAVLÍČEK**
Studijní program: **B 7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Realizace a aplikace teoretických poznatků při řešení šikany v praxi.**

Zásady pro vypracování:

Zpracování teoretické části – terminologické upřesnění
Zpracování praktické části – metodologie výzkumu
Zpracování výsledků výzkumu
Doporučení pro praxi

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

DISMAN, M. Jak se vyrábí sociologická znalost. Praha: Karolinum, 2002.

ELLIOTOVÁ, M. Jak ochránit své dítě. Praha:Portál, 1995.

KOLÁŘ, M. Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál, 1997.

ŘÍČAN, P. Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha Portál, 1995.

SURÝNEK, A., Komárková, R., Kašpárková, E. Managment Press, 2001.

WEBSTER — DOYL, Proč mě pořád někdo šikanuje?. Pragma: Terrence, 2002.

VANIČKOVÁ, E. Ochrana dětí před násilím. Růžová linka, 1999.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Štefan Chudý, Ph.D.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce: **23. února 2007**

Termín odevzdání bakalářské práce: **25. května 2007**

Ve Zlíně dne 23. února 2007

L.S.

Ing. Jitka Chudarová
pověřená děkanka

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
ředitel ústavu

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá problematikou šikanování na základní škole. Cílem práce je objasnit nepochopitelné a paradoxní vnitřní vazby, které se vybudují mezi obětí a agresorem. Dále poukázat na citlivost uvedeného tématu zejména v oblasti analýzy, odhalování, řešení a prevence.

Obsahem praktické části je recenze výzkumné zprávy zabývající se ověřováním programu proti šikanování. Uvedený výzkum byl garantován Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky.

Klíčová slova: šikanování, oběť, agresor, rodina, škola, pedagogové, skupinová dynamika, prevence, český intervenční program.

ABSTRACT

The text of this Bachelor book is concerned with phenomenon of chicane at primary school. The objective of this text is to clarify incomprehensible and anomalous inner processes that are created between the victim and the aggressor and to show the sensitivity of mentioned theme especially in the range of analysis, detection, solution and prevention.

The practical part is the review of research work which is concerned with clarification of program against chicane. Mentioned reasearch was granted by Ministry of Education of Czech republic.

Keywords: chicane, victim, aggressor, family, school, educationalists, group dynamics, prevention, Czech interventional program .

Poděkování:

Tímto bych chtěl poděkovat svému vedoucímu práce Mgr. Štefanu Chudému Ph.D. za vedení mé bakalářské práce a pomoc, kterou mi věnoval nejen v závěru, ale i během celých tří let studia.

Velmi velký dík patří mé ženě Mgr.,Bc. Monice Havlíčkové, která svým úžasným ženským, partnerským a rodičovským přístupem vytvářela rodinnou pohodu a obrovské zázemí, které mi pomáhalo v letech studia kombinovat náročné zaměstnání, studium a rodinu.

OBSAH

ÚVOD	7
I TEORETICKÁ ČÁST	9
1 ŠIKANOVÁNÍ	10
1.1 VYMEZENÍ POJMU ŠIKANOVÁNÍ	10
1.2 ZPŮSOBY ŠIKANOVÁNÍ.....	13
1.2.1 Krátkodobé šikanování.....	13
1.2.2 Dlouhotrvající šikanování.....	14
1.3 AKTÉŘI ŠIKANOVÁNÍ	15
1.3.1 Agresor.....	15
1.3.2 Oběť	17
1.3.3 Kolektiv a šikanování.....	18
2 STRATEGIE POSTUPŮ PŘI ŘEŠENÍ ŠIKANY	20
2.1 OBĚŤ NÁM NEPOMŮŽE.....	20
2.2 AGRESOR MĚNÍ ROLE.....	21
2.3 SKUPINOVÝ STRACH.....	21
2.4 DOPORUČENÉ METODY PRÁCE	23
2.4.1 Český intervenční program.....	25
2.5 REALIZOVANÉ VÝZKUMY V OBLASTI ŠIKANOVÁNÍ.....	28
II PRAKTICKÁ ČÁST	29
3 CÍL PRAKTICKÉ ČÁSTI	30
3.1 RECENZE VÝZKUMNÉ ZPRÁVY	30
3.2 VÝZKUM ZAMĚŘENÝ NA VÝSKYT ŠKOLNÍHO ŠIKANOVÁNÍ V ČESKÉ REPUBLICCE	31
3.3 VÝZKUM ZAMĚŘENÝ NA EFEKTIVITU VZDĚLÁVÁNÍ PEDAGOGŮ	33
ZÁVĚR	40
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	41
SEZNAM TABULEK	43
SEZNAM PŘÍLOH	44
PŘÍLOHA Č. 1 - METODICKÝ POKYN MINISTRA ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY K PREVENCÍ A ŘEŠENÍ ŠIKANOVÁNÍ MEZI ŽÁKY ŠKOL A ŠKOLSKÝCH ZAŘÍZENÍ, ČJ.:28 275/2000-22	44
PŘÍLOHA Č. 2 - Depistážní dotazník šikanování.....	57

ÚVOD

Jedna z bolavých životních zkušeností, která může mít vliv na zdravý vývoje dítěte, je jeho subjektivní pocit bezradnosti, neúspěchu či neposkytnutí pomoci. Pravdou je, že v lidském životě je hodně situací, kdy se domníváme, že je pravda na naší straně, že nám bylo ublíženo. V prožitcích dítěte jde ovšem o velkou ztrátu, kterou lze jen těžko nahradit.

Děti byly vždy vystaveny psychickému i fyzickému útlaku, který je může poznamenat téměř na celý život. Děti jsou schopné a ochotné podstoupit téměř nemožné z důvodů základní potřeby někam patřit, s někým být. Rodina je pro ně primární prostředí ve kterém se učí komunikovat, vyjednávat a řešit různé životní situace. Vzorem jsou rodiče a sourozenci. Mezi základní sociální dovednosti, které se děti v rodinném prostředí učí patří slušné vystupování, úcta ke starším osobám, respektování se navzájem atd.

Děti ovšem nejsou součástí jen rodinného prostředí. Jejich vývoj nelze zastavit a proto se s postupujícím věkem stávají členy jiných skupin, kde se setkávají i s novými lidmi. V těchto skupinách děti využívají naučené rodinné vzory chování. Zkouší je aplikovat do své životní praxe. Předpokládejme, že většina rodin se snaží vychovávat své dítě v prostředí, které je pro dítě příjemné, motivující a bezpečné. V životě se ovšem děti setkávají i se situacemi, kdy je jim ubližováno a oni se stávají obětí jednání svých kamarádů, spolužáků či známých. Situaci, kterou dítě může provázet především ve školním prostředí, je jeho šikanování.

Šikanování přináší dětem velkou bolest. Děti, které se staly obětí šikanování jsou vyděšené, ustrašené či dokonce se samy v budoucnu mohou stát aktéry šikany. S dětmi trpí i jejich rodiny. Následky šikanování jsou různorodé, ovšem vždy se jedná o trápení všech aktérů – jak oběti, jejich rodin, tak i tyranů.

Ve společnosti se o šikanování mezi dětmi hovoří, jako o novodobém fenoménu, který nemá absolutní a jediné řešení. Postoje některých osob, zejména ředitelů škol, ale i samotných rodičů jsou rozporuplné. Jedni z nich šikanování popírají jako téma, které existuje. Někteří lidé dokonce zastávají názor, že je šikanování nedílnou součástí růstu a dospívání a čím si každé dítě musí projít, aby pak mohlo zvládat těžké životní zkoušky (Elliotová, s. 81, 1994.). Druzí se snaží hledat pomoc pro sebe a především děti v odborné veřejnosti.

Cílem mé bakalářské práce je snaha popsat šikanování jako jev, který se kdykoli může stát součástí našeho rodinného života. Můžeme se stát rodiči jak oběti šikanování, tak rodiči toho, kdo šikanuje jiné.

Bakalářskou práci jsem rozdělil do dvou částí. V první, teoretické části, se věnuji popisu jevu šikanování z pohledu oběti, její rodiny a z pohledu agresora. Základem této části práce je realizace a aplikace teoretických poznatků při řešení šikany v praxi. V praktické části se věnuji recenzi výzkumné zprávy, který se zabýval ověřováním programu proti šikanování. Uvedený výzkum byl garantován Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 ŠIKANOVÁNÍ

1.1 Vymezení pojmu šikanování

Původ slova „šikana“. Slovo pochází z francouzského slova chicane, což je zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, týkající se dětí i dospělých. Definovat šikanu můžeme z pohledu několika autorů, ale z mého pohledu ji nejvystižněji vyjádřil Říčan (1994): šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je a kope je, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované děti je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky a nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů. Kolář (1997) pohlíží na šikanu jako na nemoc – patologické chování. Tato nemoc se dle něho vyznačuje nejnápadnějšími projevy porušující školní pravidla či dokonce až naplňuje skutkovou podstatu trestných činů. Nemoc – šikana je vnímána jako opakované týrání spolužáka s využitím vlastní agrese a manipulace. Tento autor nabízí i jinou dimenzi pohledu na uvedené téma – šikanování jako závislost – což je velmi zajímavé vysvětlení otázky „Proč?“. Závislost v tomto případě popisuje vztahem mezi obětí a pachatelem : „skrýt vlastní strach a využít strachu druhého“. Třetím Kolářovým vysvětlení šikany jako nemoci je „onemocnění celé skupiny“- na šikaně se nepodílí jen jeden jedinec. Tuto chorobu rozdělil na pět vývojových stupňů:

1. první stupeň – zrod ve skupině
2. druhý stupeň – fyzická agrese a manipulace
3. třetí stupeň – klíčový moment – vytvoření jádra
4. čtvrtý stupeň - většina přijímá normy agresora
5. pátý stupeň - totalita neboli dokonalá šikana

V jedné ze svých publikací Kolář (2001, s. 17) definuje šikanování jako nebezpečně rozbujelou sociální nemoc společnosti, jejímž důsledkem je poškozování zdraví jednotlivce, skupiny, včetně rodiny a společnosti jako celku. V některých statích své publikace ji nazývá dokonce epidemií, která se dá těžko zastavit.

Z hlediska právního se tento pojem vyskytuje v rozhodnutích o zahájení trestního řízení. Je součástí soudní protokolů a vyšetřovacích spisů policie. Platná právní úprava pojem šikana nebo šikanování nepoužívá. V právní praxi je pojem šikana používán jako synonymum pro úmyslné jednání, které je namířeno proti jinému subjektu a které útočí na jeho lidskou důstojnost. Rozhodující není o jakou formu šikany jde, ale že se děje úmyslně (Kolář, 1997, s. 117)

Odborníci na problematiku šikanování (Kolář, Stejskal, Drtinová, Říčan, atd.) se shodují na tom, že jde o jev, který bývá často skrytý, je obtížné ho identifikovat a získat o něm pravdivé informace. Největším problémem je tento jev řešit, neboť jde téměř vždy o narušení vztahu mezi žáky, učiteli a i rodinnými příslušníky. Dle Elliottové (1995) jde téměř vždy o poměrování sil, jejich zneužití či využití moci, se kterou se ve společnosti setkáváme v celém jejím spektru.

Nejtypičtějším prostředím pro šikanování je škola. Výrost a Slaměník (2001, s. 178) uvádí, že v zahraničí je přibližně kolem 10-15% dětí objektem šikanování. Z toho 7-9% dětí uvádí, že někomu jinému opakovaně ubližovaly. Dle Koláře (2001), že nejčastěji se šikanou v České republice setkáváme na základních a zvláštních školách a učilištích. Pro představu uvádí uvedený autor také výsledky z některých zahraničních výzkumů šikany (Bullying in schools, 1998 in Kolář, 2001) :

Tab.1. Výsledky některých zahraničních výzkumů šikany (*Bullying in schools, 1998*)

země	Rok	Věk/typ školy	Autor	Počet obětí%
Norsko	1985	2. až 9. ročník základní škola	Olweus	8,5%
Velká Británie	1990	7 až 11 let zá- kladní škola	Smith and Sharp	27%
Velká Británie	1990	11 až 18 let nižší a vyšší střední škola	Smith and Sharp	10%
Slovinsko	1990	2. až 8. ročník základní škola	Dekleva	20%
Slovinsko	1996	3. až 6. ročník základní škola	Puškin	21% =
<i>Slovinsko</i>	<i>1996</i>	<i>1. až 3. ročník střední škola</i>	<i>Puškin</i>	8%

V ČR nebyl doposud proveden dlouhodobý výzkum, který by umožnil objektivněji vývoj šikany stanovit (Kolář, 2003). Dle uvedeného autora, z prvního a posledního celonárodního výzkumu v roce 2001 vyplývá, že zhruba 41 % dětí bylo obětí šikany.

1.2 Způsoby šikanování

Šikanování má mnoho forem, od strkání do jiného dítěte až po jeho kopání, bití – fyzická forma. Negativní vliv na děti mají i slovní urážky. Oběť je oslovována nejrůznějšími jmény, často se sexuální podtextem. Dítě, které je fyzicky či verbálně šikanováno zažívá i subjektivní pocity emocionálního stresu (Elliottová, 1995). Za šikanováním ve zvláštních případech dle Výrosta a Slaměníka (2001) lze považovat i rasové a pohlavně-rodové vztahy.

Agresivita je součástí lidské přirozenosti. Ve vývoji dítěte hraje velkou roli. Vnitřní prudkost dodává dítěti energii a motivaci, které jsou nezbytné k sebepoznávání. Podporuje úspěch, pokud zůstane v mezích, které dítě kontroluje (Antier, 2004). Cílem vychovatelů by dle této autorky nemělo být tuto energii potlačovat, ale usměrňovat ji tak, aby nahromaděná energie vedla k dosažení pozitivních cílů pro sebe i ostatní. Projevy agresivity jsou nedílnou součástí šikanování. Z pohledu oběti i tyрана.

Dítě se ve škole musí přizpůsobit spolužákům, učitelům, rozvrhu a organizaci školy. Navazování kontaktů je velmi individuální. Záleží nejen na vnějších faktorech, jako je školní klima, či rodinná průprava na asimilování se v různých prostředích. Svou roli hrají i vnitřní faktory, které mají především ráz v typologii osobnosti jedince. Extroverti a introverti, kteří jsou definováni nejen v roli oběti, ale i tyрана. Důvodem k šikanování však může být z pohledu tyрана jakákoli situace nebo událost, tělesná konstituce dítěte atd. Šikanováním jsou ohroženi dle Matouška (1997) děti slabé, málo nadané, nemocné, bojácné, jakkoli viditelně handicapované.

1.2.1 Krátkodobé šikanování

Situace, které vyvolávají možnost krátkodobého šikanování jsou dle Elliottové (1995, s. 85) tyto:

1. rozvod rodičů
2. nový přírůstek do rodiny
3. úmrtí příbuzného, přítele či oblíbeného zvířátka
4. nuda
5. frustrace

6. zneužití dítěte některého druhu (psychické, fyzické, sexuální atd.)

Uvedené situace mohou podněcovat chování dítěte odreagovat se od nepříjemné reality šikanováním ostatních. Zároveň mohou nabízet prostor k motivům jiných šikanovat toto dítě. Ve většině případů ovšem dochází k relativně rychlé nápravě věci. Dítě se dokáže s nepříjemnými situacemi vyrovnat rychleji než dospělý jedinec.

1.2.2 Dlouhotrvající šikanování

Olweus (in Elliottová, 1995, s.88) se domnívá, že za dlouhodobou šikanou se skrývají následující čtyři hlavní faktory:

1. rodiče poskytli těmto dětem žalostně málo lásky a místo toho k nim zaujímali negativní postoje
2. rodiče svým dětem tolerovali agresivní chování a v tomto smyslu jim ani nestanovili žádné pevné hranice únosnosti
3. děti musely od svých rodičů snášet fyzické tresty, případně prudké výbuchy emocí
4. „horkokrevný“ temperament dítěte

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že šikanující děti mají určité charakterové vlastnosti, např. pocit nejistoty, pocit vlastní nedostatečnosti, jednají pod nátlakem převážně svého blízkého okolí atd., které jsou primárním motivem jejich následného negativního chování vůči svému vrstevnickému okolí. Společným jmenovatelem u těchto dětí bývá potřeba vyniknout. Pro svůj subjektivní pozitivní pocit mají nutkavou potřebu pokořovat a ponižovat ostatní děti. Je zřejmé, že děti, které se projevují uvedeným způsobem žádají od svého okolí zvýšenou pozornost. Tu musí dospělí naplnit pozitivním směrem ve smyslu individuálního přístupu k jedinci.

1.3 Aktéři šikanování

Výrost a Slaměník (2001) popisují šikanování (Říčan, 1993 a Lovaš, 1998) jako systematické a opakované týrání, trápení a ubližování. Šikanujícími jsou jednotlivci a skupiny, oběti však většinou bývá jedinec. Dle uvedených autorů se mezi tyranem a obětí vytváří zvláštní vztah, který je jimi popisován následovně: Agresor si zpravidla svou oběť vyhlídne. Obětí je většinou bezbranný a slabý jedinec, jemuž je opakovaně ubližováno. Je zřejmé, že tento vztah není v žádném případě vyvážený a je jednostranně zaměřený na ponižení, zesměšnění a devalvování osobnosti jiného jedince. Pochopit chování jednotlivých aktérů šikanování může být pro dospělého jedince (rodiče či učitele) v mnoha případech ambivalentní. Na uvedený problém lze pohlížet tedy z několika úrovní:

1. může vzniknout přímá úměra ve vztahu mezi agresorem obětí, tj. oběť provokovala, agresor se bránil, vina je na obou stranách
2. oběť se nedostatečně bránila, měla možnost se někomu svěřit, či je to tedy vina?
3. agresor se bránil

Z výše uvedeného je zřejmé, že dospělý odpovědný jedinec rodič nebo učitel, si pokládá jednu ze základních otázek „proč?“. Odpovědět na tuto otázku je přitom někdy velmi problematické. Oběť i agresor mají jednoho společného jmenovatele, oba mají problémy.

Nedílnou součástí tohoto vztahu jsou i přihlížitelé, třídní kolektiv, skupina. V následujících třech podkapitolách stručně popíši jednotlivé znaky aktérů šikany, tzn. oběti a agresora a kolektivu.

1.3.1 Agresor

V odborné literatuře nalezneme pojem agresor i tyran. Oba mají dle Webstera – Doyla (2002) společné následující:

1. slovně nebo fyzicky napadají druhé
2. jsou podráždění, zlostní, nervózní a frustrovaní

Kolář (1997) se soustředí především na mravní osobnost agresora, kterou nazývá morální slepotou. Ta, dle autora má za následek, že agresori nemají žádné vědomé pocity viny, netrápí se tím, že někomu ublížili. Trest za své chování vnímají jako osobní křivdu. Toto jednání vysvětlují autoři (Kolář, Webster-Doyle, Elliotová aj.) jako sebestředné, egocentrické jednání, touha po pozornosti, uznání, moci s využitím jiných, nejsou ochotni přijímat realitu a tak se zbavují vlastní zodpovědnosti za své chování. Dle Říčana (1995) jde většinou o děti, které jsou tělesně zdatné, obratné. Na druhou stranu je důležité nepodceňovat děti, které nevynikají svou konstitucí. Tyto děti mají velkou devizi ve své inteligenci a je známo, že pokud se skloubí bezohlednost, krutost s inteligencí mohou se dít závažnější situace než , když jde o dítě, které je jen silné. Šikanující děti chtějí ovládat, dominovat druhé s cílem uspokojit své aktuální potřeby – nenaplnění bezpečí z domova, kompenzace vlastního strachu.

Z hlediska vývojového je chování jedince – tyрана, pochopitelné. Snaží se u svého okolí prozkoumat své reakce, aby poznal, kdo vlastně je (Antier, 2004). V případě konstruktivního přístupu dospělých je relativně velká šance, že toto hledání proběhne v prospěch agresora. V opačném případě je možné, že se začne chovat antisociálně (Kolář 1997) a ustrne dle autora ve svém duchovním růstu. Další možnou variantou vývoje je obrácení agresivity vůči sobě. Cílem tohoto jednání je ochrana svých blízkých před jeho chováním (Antier, 2004). Kolář (1997) toto jednání popisuje jako nelásku k sobě, kterou vysvětluje jako přehnané sobectví. Domnívá se, že v drtivé většině nejde o nemocné sadistické psychopaty. Dle autora (2001, s. 72) jsou to „pouze“ mimořádně egoističtí a egocentričtí jedinci. Tito jedinci se obávají vlastního sebepojetí (Kolář, 2001). Hirigoyen (2002, s. 135) popisuje agresora jako jedince egocentrického s potřebou obdivu, nesnášenlivého vůči kritice. Autorka se domnívá, že toto vše je způsobeno krizí, kterou jedinec prožívá a uvedeným způsobem se jen brání.

Za důležité považují ovšem poznatek Webstra-Doyle (2002, s. 34), že děti se jako agresori nerodí, šikanovat se učí od dospělých. Na druhou stranu uvádí Train (2001, s. 45), že budoucnost malých agresorů může být ohrožena. Dle uvedeného autora existují odhady, dle nichž se z deseti šikanujících chlapců šest stane zločinci. Tito bývají později usvědčeni z agresivních a násilných přepadení. Toto tvrzení neodmítá ani Říčan (1995, s. 38). Domnívá se, že dětští agresori se stávají členy pochybných part, hůře využívají svých schopností a

ve svém životě mají mnohem více konfliktů se zákonem než ostatní děti. Doporučuje zastavit agresi v dětském věku, čímž se sníží riziko kriminalizace v dospělosti.

1.3.2 Oběť

Oběť je role, která je součástí vztahu s agresorem. Ve svém životě vycházíme z vědomé a nevědomé role, která určuje kým jednou budeme. Jakého jednání jsme si vědomi a jakého ne. Oběť je obětí, protože byla agresivním jedincem označena. Dle agresora se stává obětním beránkem odpovědným za všechno zlo (Hirigoyen, 2002). Webster – Doyl (2002) se domnívá, že obětí je ustrašený, bázlivý, smutný jedinec, který se projevuje introvertně. Obětí šikany se může stát kdokoli – silný, slabý, vysoký, malý, chytrý.. Stačí nepřistoupit na podmínky kolektivu, party, či se odlišovat barvou vlasů, očí nebo pleti. Výzkumy byly zaměřené na oběti – chlapce, dívčí oběti nebyly dostatečně doposud prozkoumány, prokázaly, že největším „zraněním“ je posměch, urážky směřující k jednotlivým členům rodiny oběti (Říčan, 1995). Dle Koláře (2001) je obtížnější postihnout, jak vypadá oběť šikanování. Domnívá se, že výběr oběti je naprosto nahodilý a dle autora se při troše smůly může stát obětí kterékoliv dítě (Kolář, 2001, s. 87). K tomuto tvrzení se přiklání i autorka Hirigoyen (2002), která se domnívá, že pro agresora oběť nic zvláštního neznamena. Dle ní byla oběť vybrána, protože byla po ruce a začala z nějakého důvodu vadit.

Na školách dle Koláře (1997) existují typické oběti šikanování, které jsou opakovaně týrané. Dle autora je na chronicky šikanovaných dětech vidět jejich bojácnost a jejich nemožnost zvládat zátěžové situace. Z tohoto vyplývá, že prototypem k šikanování jsou děti, které mají slabou tělesnou konstituci, mají nějaký mentální, tělesný či sociální handicap. Ovšem obětí se mohou stát děti velké, dobře stavěné, ovšem v kolektivu se projevující jako „jiné“. Webster- Doyl (2002), Elliottová (1995), Kolář (1997, 2001) se domnívají, že jde o děti, které jsou kolektivem nepřijaty, např. jsou premianty třídy, jsou mentálně zaostalé atd. Dle Výrosta a Slaměníka (2001) může být důvodem k šikanování i rasová odlišnost, což připomíná i Kolář (1997,2001). Dle Koláře (1997, s. 59) existují tedy oběti:

1. oběti „slabé“ a tělesným a psychickým handicapem
2. obětí „silné“ a nahodilé
3. oběti „deviantní“ a nekonformní
4. šikanování žáci s životním scénářem oběti (Kolář, 2001, s. 89)

Je zřejmé, že oběti jsou neustálým ponižováním, zesměšňováním, kritizováním, tak zdr-
ceny, že se ani nikomu nesvěří. Dle Elliottové (1995, s. 90) existují určité znaky dle nichž
lze rozpoznat oběť šikanování:

1. bojí se chodit do školy nebo ze školy
2. náhlé zhoršení prospěchu ve škole
3. křičí ze spaní
4. neustále ztrácí peníze či osobní věci
5. uvádějí nepravděpodobná vysvětlení jakéhokoli svého jednání, chování, vzniklých si-
tuací

Řičan (1995) uvádí, že škody napáchané na dětech formou šikanování se časem zahojí.
Oběti šikany si později dokáží samy pomoci – mohou si vybrat prostředí ve kterém budou,
na rozdíl od školy, mohou si vybrat jiné kamarády. Na jejich osobnosti však zůstávají jizvy
v podobě sklonu k depresi, k pochybám o sobě samém, k pocitům méněcennosti. Na závěr
této podkapitoly cituji Koláře (2001, s. 89): žádný žák však nesmí být týrán.

1.3.3 Kolektiv a šikanování

Šikana není jen záležitostí oběti a agresora. Týká se také celé skupiny dalších aktérů –
příhlížitelů. Pražák (2003) označuje šikanu jako poruchu kolektivu. Jakákoli skupina má
svou dynamiku a svůj vývojevý proces (Kratochvíl, 1995). Přijímání a fungování členů sku-
piny je podmíněno právě oné dynamice a schopnosti akceptace individualit v kolektivu.

Důležitým faktorem fungování skupiny je konstalace postojů jednotlivých žáků
k šikanování. Dle Koláře (1997) záleží na konkrétních „příklonech a odklonech“, zda skupi-
na umožní šikaně zakomponovat se do skupiny. Individuální přístupy k počátečním názna-
kům šikanování se dle uvedeného autora nijak skupiny nedotýkají, nemají soucit a nejsou
schopni rozpoznat nebezpečnost tohoto tématu. V případě, že nesouhlasí s chováním mající
náboj šikany, jsou ovlivněni strachem, který je pacifikuje a tím jim znemožňuje jakoukoli
aktivitu ve prospěch oběti. Skupina dle Koláře (1997, s.60) prochází následujícími fázemi
přijetí šikany v kolektivu:

1. pasivní nesouhlas, který vyjadřují formou nezúčastněnosti
2. sympatizování
3. souhlasný postoj

Agresor musí pracovat tedy s celou skupinou s cílem přimět ostatní členy kolektivu k tichému souhlasu s jeho chováním či naprostou neangažovaností se do problému šikany. Kolář (2001, s. 80-82) popisuje následující metody agresora k získání moci nad kolektivem:

1. vymývání mozku
2. psychická manipulace

Neméně podstatným faktorem v pohledu skupiny na šikany je její tolerance. Tam, kde se šikana stává obecně přijímanou normou, postrádá tato skupina svou obranyschopnost a mimo hlavní skupinu se vytváří podskupina vůdců snažící se prosadit své normy jako normy celé skupiny. Jde o vytvoření pravidel chování v dané skupině, která jsou dodržována a hodnocena onou podskupinou, a jejich dodržování je jimi taky kontrolováno. Kolář (2001) tento děj skupiny vysvětluje jako konformitu a závislou poslušnost k autoritě a poddávání se tlaku patologického prostředí. Tento jev popisuje jako určitou míru neschopnosti jednotlivců přijímat odpovědnost za své jednání a je pro ně jednodušší vyhledat závislost na mocensky založených jedincích. Pražák (2003) se domnívá, že zdravý a informovaný kolektiv by svého slabého jedince dokázal ochránit a agresivní jedince zpacifikovat. Dle autora záleží na funkčnosti znalosti metodických nástrojů práce s celým kolektivem, nikoliv jen aktéry šikany ve vztahu agresor – oběť. Tuto alternativu řešení šikany podporuje i Říčan (1995), Kolář (1997, 2001) či Elliottová (1995). Dle zmíněných autorů je nezbytné pracovat s celou skupinou v rámci preventivních a terciárních programů. Říčan (1995, s.40) prezentuje výzkum provedený v Kanadě, který se zaměřil na skupinové chování dětí k účastníkům šikany. Z výzkumu vyplynulo, že 32% dětí se snaží agresory zastavit, 13% se o to pokouší jen někdy. Pokud jde o jejich chování, tak 43% dětí sdělilo, že se snaží pomoci obětem šikany a 33% dětí ví, že by měly něco udělat, ale neudělají nic. 24% dětí sdělilo, že „jim do toho nic není“.

2 STRATEGIE POSTUPŮ PŘI ŘEŠENÍ ŠIKANY

Odborné texty a literatura nabízí téměř jednotnou variantu řešení. Společným jmenovatelem metodik práce se šikanou je mít především zájem o zastavení šikany, pochopit chování aktérů šikany a rozvinout schopnosti, jak s agresory pracovat nenásilnou formou (Webster-Doyl, 2002). Otázkou, jak šikanu řešit, se zabývali odborníci především ve Skandinávii a Velké Británii. Jejich zkušenosti byly velkou oporou pro metodiku práce v Česku. Matoušek (1997) se domnívá, že šikanování musí řešit především škola. Odpovědnost by neměla zůstat jen na rodičích a případně zařízení, které rodiče požádají o pomoc. Je tedy zřejmé, že je důležité se problémem zabývat, neboť nečinnost může být pro agresora, oběť i skupinu zpráva, že se nic neděje, že to není asi tak špatné, když dospělí nereagují.

Aktivita zaměřené na pomoc proti zhoubné nemoci šikaně jsou zaměřené rovněž na její samotné aktéry – agresory, oběti a celou skupinu, pedagogy a rodiče. Kolář (1997,2001) a Říčan (1997) považují za první krok k léčbě šikany její diagnostiku. Ta je dle uvedených autorů nezbytná pro řešení šikany. Diagnostika vyžaduje znalost skupinového dění a práce s tímto dynamickým procesem. Odhalení šikany je bráněno všemi jejími aktéry – obětí i agresorem, kolektivním souhlasem s tímto problémem, nepřijetí odpovědnosti rodičů a vedení školy. Dle Koláře (1997) se může stát, u některých dokonalých šikan, že pedagog nevědomky brání agresora a následně tak brání účinnému prošetření kauzy. V následujících kapitolách se budu proto věnovat individuální metodice práce s aktéry šikanování.

2.1 Oběť nám nepomůže

První komu dospělí položí otázku „proč“ je oběť šikany. Pedagog či rodič je překvapen nezájmem dítěti o nápravu věci. Kolář (1997) se domnívá, že hlavními důvody jsou především subjektivní pocity oběti, týkající se jeho ponižování, trápení, o čemž se jí těžko mluví. Bojí se msty, nevěří dospělému, který doposud nic nepodnikl. Je pod přímým tlakem skupiny, která mu velí nic neříkat. Kolář (2001) považuje dospělého, který se rozhodl šikanu řešit za laického detektiva a terapeuta. Toto potvrzuje i Říčan (1995). Pedagog si musí být vědom, že se jeho role vůči dítěti změní a musí s tou změnou pracovat v průběhu vyšetřování šikany. Elliottová (1995) se domnívá, že je potřeba dodat dětem odvahy. Dle ní se šikaně daří tam, kde je udržováno v atmosféře tajemství. Většina zahraničních badatelů

spoléhá, pokud jde o určení, kdo je agresor a kdo oběť, na informace od jiných dětí. Posléze informace porovnávají se získanými informacemi od dospělých (Říčan, 1995). Taky se domnívá, že pokud je u dětí do sedmého ročníku základní školy správně využita sociometrická a dotazníková technika, lze získat objektivní zprávu o tom, kdo je aktérem šikany a kdo je obětí. Pro oběti je důležité, aby byly ochráněny před vlastními obavami a taky normami skupiny. Dle Koláře (1997) je nutné se připravit i na variantu, že oběť vše odvolá, i přesto, že jsou si vědomy, že oni samy s vystavují zákonným postihům.

2.2 Agresor mění role

Při práci s agresory je nutné mít na vědomí, že se budou bránit jakémukoli nařčení. Matoušek (1997) doporučuje „uhodit“ na agresory, nedat jim možnost, dokud se vše nedozvíme. Kolář (1997) připomíná, předešlé varianty vyšetřování nemusí vyjít neboť obranyschopnost agresora je velmi důmyslná. Agresoři se snaží nejen lhát, ale především z oběti udělat pachatele. Další možnou variantou postoje agresora dle Říčana (1995) může být snižování závažnosti problému formou, že se jednalo o legraci (ostatním to připadlo také vtipné). Je zřejmé, že na agresora je vyvíjen psychický nátlak, což z pohledu pedagoga může být problematické ho přijmout, ale je velmi důležité ochránit oběť a zamezit pokračování tomuto jevu.

V případě diagnostikování agresora je třeba dbát souhlasu či nesouhlasu s pomocí oběti. V případě nesouhlasu je třeba ujistit oběť, že danou problematiku lze řešit a že k tomu využijeme všech dostupných kompetencí dospělého. Někdy se paradoxně může stát, že si oběť „oddychne“ a bude více důvěřovat dospělému (Říčan, 1995).

2.3 Skupinový strach

Nedílnou součástí při odhalování šikany je práce se skupinou. Je třeba mít opět na vědomí skupinovou dynamiku. Mít povědomí o normách dané skupiny. Skupinové mlčení je tou největší obranou skupiny, proto odborníci nedoporučují kolektivní „výslech“. Tak jako oběť, tak i skupina je si plně vědoma nedemokraticky dohodnutých pravidel kolektivu a jejich porušení či nedodržení. Spoléhání se na odvahu jednotlivců v tomto případě se nevyplácí neboť se následně mohou stát oběťmi zavražďování. Při popisu důležitosti skupiny

v otázce šikanování jsme již popsal sílu individualit k zvládnutí kolektivu formou svých norem, které jsou skupinově přijaty za její.

Pro přehlednější pochopení přístupu jednotlivých aktérů k vyšetřování šikany předkládám formy chování, spolupráce účastníků šikany (Kolář, 2001, s. 111).

Tab. 2. Rysy chování, spolupráce, vztahů a celkové atmosféry charakterizující různá stádia negativního vývoje skupiny.

	Počáteční studium	Pokročilé stádium
Jak se oběti chovají a jak odpovídají?	Poměrně otevřeně mluví o tom, co se jim stalo a kdo je šikanován.	Je patrná ustrašenost, nechtějí prozradit, kdo jim ublížil. Někdy zdůvodňují své zranění bizarním způsobem.
Jak svědkové spolupracují?	Vyjadřují nesouhlas se šikanováním a bez většího strachu vypovídají.	Odmítají vypovídat, tvrdí, že nic neviděli a neslyšeli. Občas přiznávají, že nesmějí nic říct, protože by měli peklo. Případné výpovědi působí podezřele
Jak se svědkové vztahují k podezřelým agresorům?	Násilí nepopírají a vyjadřují vůči němu své výhrady.	Násilí bagatelizují nebo ho popírají
Jak se o konkrétním násilí vyjadřují ostatní členové skupiny?	Projevují soucit s obětí a porozumění neférovosti ubližování silným slabým.	Oběť je kritizována a znevažována. Často je obviněna, že si to vlastně způsobila sama
Jak se členové skupiny vztahují k trpící nebo zraněné oběti?	Agresoři nejsou vnímáni jednoznačně pozitivně, ale diferencovaně, jejich okolí se to nebojí vyjádřit.	Oceňují, chválí a brání agresory, případně pro ně hledají polehčující okolnosti.
Jaká je atmosféra ve skupině?	Malá soudržnost, nespolečenská, omezená, „pokulhávací“ svoboda projevu a názoru. Atmosféra je však ještě „živá“.	Těžká atmosféra strachu, napětí a nesvobody. „Špatně se tu dýchá“.

2.4 Doporučené metody práce

Dostupné metodiky práce s uvedeným tématem nedoporučují začínat vyšetřování šikany u agresorů. Jak jsem uvedl výše, agresoři se svým obranným mechanismem, mají jediný cíl zbavit se jakékoli zodpovědnosti. Mohou proto zastrašit oběti a i kolektiv a zničit tak veškeré důkazy. V této části práce používáme termíny důkazy, vyšetřování, ale dle Koláře (1997) se jedná o tvrdou realitu, takže tyto pojmy jsou její součástí. Autor na základě svých zkušeností doporučuje dvě metody práce. Dle něho je nutné znát cíl a rozsah vyšetřování:

1. vnější a lokální,

2. vnitřní a globální.

Primárním cílem je zabránit prozrazení iniciátora sdělení a ochránit oběť. Ochránit i informátory, před pomstou agresorů. Dle Říčana (1995) i Koláře (1997, 2001) je potřebné především poskytnou tzv. první pomoc. Dle autorů je nejméně náročná a použitelná téměř v širokém spektru školního prostředí. Cílem první pomoci je zmapovat vnější obraz šikanování, který má poskytnout především informace o obětech, agresorech, délce šikanování. První pomoc spočívá v základních pěti krocích:

1. rozhovor s informátory a oběťmi
2. nalezení vhodných svědků
3. individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky, čímž není myšlena konfrontace agresora s obětí
4. zajištění ochrany obětem
5. rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi

Říčan (1995) ještě doporučuje, aby se paralelně s vyšetřováním překrýval samotný zásah proti šikaně. Nedílnou součástí první pomoci je zachování vyrovnané hladiny emocí při vyšetřování i zásahu šikanování. Autor se domnívá, že přívál negativních emocí je nedílnou součástí reakce na uvedené téma. Přesto by měl pedagog svůj hněv vyjádřit a odsoudit čin nikoli pachatele. Toto jednání je srozumitelnou reakcí i pro děti.

Kolář (2001, s. 128-130) nabízí doporučený metodický postup. Tento postup je dle mého strategii, která se dá generalizovat na téma šikanování v ČR:

1. nutnost diagnostiky -
  - a/ rozhovor s informátory,
  - b/ nalezení vhodných svědků
  - c/ individuální či případné konfrontační rozhovory se svědky
2. rozhovor s obětí
3. rozhovor s agresory
4. společné setkání a hledání nápravy

Jedná se o relativně jednoduchý postup, který ovšem vyžaduje zájem všech zúčastněných, především pedagogů a rodičů. K uvedenému návrhu metodického postupu se názorově podobně vyjadřuje i Elliottová (1995). Autorka postup rozšiřuje i o zakomponování spolupráce dalších státních orgánů mající kompetenci v pedagogické činnosti. Upozorňuje i na trestní míru zodpovědnosti agresorů, pedagogů i rodičů agresorů. Nedílnou součástí jejího metodického postupu je vyhledání odborné psychologické či psychiatrické péče, jak pro agresory, tak oběti a i jejich rodiče.

Pražák (2003) však nabízí, mimo přijaté metody nápravy, jednu z alternativních metod k řešení šikany ve školách, formou hry. Se svými kolegy využívá aktuálního dění ve třídě. Každý z programů je tedy situační dle dynamiky a koheze skupiny třídy. Základem této techniky je dialog nikoli trestání viníků. Pracují s tzv. Ostrovem skupiny. Tato metoda jim umožňuje vysledovat rozložení sil ve třídě a jejich mocenské postavení vůči dětem. Primární práce s emocemi dětí ve třídě umožňuje pracovat nejen s jejich strachem z agresorů, ale i pocity vůči oběti a sebereflexí jednotlivých žáků. Autor poukazuje na spolupráci s rodinou, především v případě agresorů. V případě, že tato rodina odmítá spolupracovat, je náprava v daném kolektivu, paradoxně, výrazně posílena.

Neméně důležitým prvkem v prevenci a konkrétním řešení šikanování, jsou rodiče dětí. Rodiče, především rodiče agresorů, nemají zájem situaci řešit. Důvodem může být stud, strach z opatření či neschopnost řešit krizové situace. Pokud bylo dítě opravdu agresorem je reakce rodičů velmi emotivní spočívající v nevěrohodnosti sdělení, což je naprosto přirozený jev. Rodiče by měli dát najevo své pocity takovou formou, aby dítě pochopilo, že udělalo chybu, že se provinilo proti pravidlům. Tento postoj je pro dítě pozitivním momentem. V případě, že rodiče popírají vinu svého dítěte a zároveň ho svými pocity a slovy informují o banálnosti situace, jde o nevhodnou formu rodičovského postoje. Ten v extrémních situacích může dítěti sdělit, že se opravdu nic závažného nestalo a že jeho chování ve výsledku schvalují.

Rodičům oběti Říčan (1995) doporučuje rychlou a účinnou pomoc dítěti následující formou:

1. ujistit své dítě o rodičovské podpoře a ochraně
2. zmapovat pokusy a aktivity o šikanování dítěte
3. je možné dítě neposílat do školy, dokud nebudete mít jistotu, že je situace řešena správným směrem
4. oznámit šikanování třídnímu učiteli, potažmo řediteli školy
5. informujte se o postojích a postupu školy
6. žádejte i pomoc rodičů agresora
7. situaci sledujte do doby vyřešení celé situace

2.4.1 Český intervenční program

Metody práce zaměřené na potírání šikanování ve školním prostředí v našich podmínkách vycházely z empirických zjištění ze zahraničí. Zkušenosti byly doporučeny především z Norska a Velké Británie. První rozsáhlou intervenční kampaň zahájili na celonárodní úrovni v roce 1983 Norové (Kolář, 2006). Odborníci zabývající se šikanou jako fenoménem společnosti doporučili energickou kampaň (Kolář, 2001, Říčan, 1995). Výsledky uvedeného projektu byly aplikovány do prostředí českých škol pod názvem Základní intervenční program v rámci projektu Zdravá škola (Kolář, 2001, 2006). Autor tento program představuje jako Český školní program proti šikanování. Jde o speciální, celoškolský postup stojící na třinácti klíčových komponentech. Tento program je určen primárně pro školy, kterým

se podařilo vytvořit příznivé sociální klima. Tzn., že školy umožnily aplikovat obecné preventivní programy proti šikanování se speciálním programem. Tento program díky propojení primární a sekundární prevence umožňuje podchytit šikanování dříve než se z něho stane velký školní problém. Podstatnou složkou této strategie je kompetence pedagogů diagnostikovat a léčit počátky šikanování. Dalším nedílným komponentem je připuštění si reálného náhledu na šikanování. Autor považuje za velký problém zvládnout a zamezit šikanování jako takovému. Je třeba přizvat další spolupracovníky, což již doporučovala Elliotová (1995). Klíčovým momentem je především snaha všech pedagogů zabývat se daným tématem, tzv. celoškolský přístup.

Poslední podstatnou charakteristikou intervenčního programu je smysluplná struktura následujících 13 klíčových komponent. S ohledem na důležitost jednotlivých kroků prezentuji doslovnou citaci Koláře (2006, s. 18):

1. společné vzdělávání a supervize všech pedagogů
2. užší realizační tým (ředitel, zástupci třídních učitelů, metodik školní prevence, metodik programu školy podporující zdraví, řešitel projektu)
3. zmapování situace a motivování pedagogů pro změnu
4. společný postup při řešení šikanování
5. prevence v třídních hodinách
6. prevence ve výuce
7. prevence ve školním životě mimo vyučování
8. ochranný režim (demokraticky vytvořený smysluplný vnitřní řád, účinné dozory učitelů)
9. spolupráce s rodiči
10. školní poradenské služby
11. spolupráce se specializovanými zařízeními
12. vztahy se školami v okolí (vzájemná spolupráce)
13. evaluace

Uvedený program je jistě nedílnou součástí prevence proti šikanování. Ovšem je třeba neustále posilovat potřeby dětí všimnout si a reagovat přiměřeným způsobem na šikanu. Říčan (1995) se domnívá, že intenzivní práce se třídou by měl být primární cíl pedagogů.

Kolář (2001) dokonce nazývá práci se třídou - komunitou v níž je třeba vytvořit a respektovat pravidla chování. Dle autora je potřebné, aby děti dokázaly vytvořit tzv. třídní chartu proti šikanování. Jako reálný příklad uvádí třídní pravidla vytvořená Olweusem (in Kolář 2001, s. 184):

1. nebudeme nikoho šikanovat
2. pomůžeme spolužákům, kteří jsou šikanováni
3. podpoříme začlenění izolovaných žáků do společných činností

Oba autoři (Říčan i Kolář) doporučují vytvoření třídní spolusprávy, která je významným prvkem komunitního modelu práce. Jejím základním cílem je vytvoření protipólu agresorů a zároveň se snaží vytvářet prostor pro aktivní podíl spolužáků na odpovědnosti jednotlivých žáků ve třídě. Spoluspráva má i nemalý podíl pomoci směrem k pedagogům. Kolektivní kontrolní a podporující mechanismus je v pozitivním pojetí prospěšný celoškolskému prostředí. Považuji ovšem za podstatné zvážit vždy míru zodpovědnosti za chování kolektivu s ohledem na věk dětí a dynamiku dané skupiny. Pozitivním základem každé skupiny by měla být dle Říčana (1995) solidarita se slabými.

Na základě realizovaných výzkumů v letech 1995-1999, které potvrdily epidemický výskyt šikanování ve školách (Kolář, 2001), byla v roce 2000 ustanovena Ministerstvem školství mládeže a tělovýchovy České republiky (dále jen MŠMT) skupina proti šikanování a pár měsíců poté bylo zaregistrováno, v rámci podmínek ČR, Občanské sdružení proti šikanování. Takovýto model, zaměřený na prevenci a potírání šikanování ve školách, byl založený na základě zahraničních zkušeností např. ve Skandinávii, Velké Británii, ve Slovinsku (Bullying in schools, 1998 in Kolář, 2001).

Pracovní skupina poskytla velké množství informací a poznatků o daném fenoménu. Výsledkem činnosti této skupiny jsou základní školské dokumenty pro oblast prevence šikanování přijaté MŠMT jako metodické pokyny / MŠMT, č.j. 28275/2000-22 zaměřený na prevenci a řešení šikanování, č.j. 14514/2000-51, zaměřený k prevenci sociálně patologických jevů/ (Kolář, 2001, 2006). Podstatnou informací týkající se kooperace mezi jednotlivci

vými státními organizacemi a neziskovým sektorem a odbornou veřejností je informace, že šikánování je v řadě případů považováno za trestnou činnost. Tuto domněnku potvrzuje i Kolář (2001, s 203): To co je běžně považováno za „klukovinu“ může naplňovat řadu trestných činů .

2.5 Realizované výzkumy v oblasti šikánování

Šikánování ve školním prostředí se stalo ve 20. a 30. letech předmětem mezinárodního zájmu. Uvedené téma bylo výzkumně zmapováno jako první ve Skandinávii, pak Japonsku, Velké Británii a Irsku (Kolář, 2006). Aktuální výzkumy zabývající se uvedenou problematikou nyní probíhají v mnoha evropských zemích a i v Austrálii, Kanadě atd. V Anglii se prokázalo, že se šikánování týká přibližně 40% dětí. Tento fakt se potvrdil i v našich podmínkách (Havlíňová a Kolář, 2001, Kolář 2005, in Kolář, 2006).

Výzkumy provedené na dané téma v ČR byly realizovány na základě výzkumů Dana Olweuse. Tento autor v 70. letech vykonal velkou vědeckou práci. Výsledky jeho výzkumu ovšem nebyly několik let vůbec brány v potaz. Až na základě mediálního tlaku byly jeho poznatky aplikovány do praxe ve formě nabídky prevence a řešení tohoto jevu. (Říčan, 1995). Základní otázkou jeho výzkumu bylo zodpovědět dotazy týkající se charakteristiky agresorů a obětí a spouštěcích mechanismů šikánování. Podstatnou otázkou byl i vliv šikany na budoucí vývoj jak obětí, tak agresorů. Dle Říčana (1995) a Koláře (1997,2001, 20006) poskytne nejspolehlivější údaje /kolik dětí je šikánováno/ mezinárodně uznávaná standardní metoda, jejímž autorem je právě Dan Olweus. Jde o soubor anonymních dotazníků jejichž cílem je zjistit, co rozumí děti pod pojmem šikana, jak často jsou šikánovány či byly svědky šikany, co pro danou situaci udělaly, či samy někoho šikanovaly. Výsledky dotazníku jsou kvalitativně relevantními údaji o stavu fenoménu v daném prostředí. Olweus podrobil výzkumu i svůj intervenční program proti šikánování (Říčan, 1995) a jehož výsledky se staly také pokladem pro vznik Základního intervenčního programu v ČR (Kolář, 2001,2006).

Druhá část této práce – praktická část – je věnována recenzi výzkumu, který se zabýval ověřováním programu proti šikánování. Uvedený výzkum byl garantován Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

3 CÍL PRAKTICKÉ ČÁSTI

Cílem práce bylo zjistit, jakým způsobem učitelé na základních školách realizují a aplikují teoretické poznatky při řešení šikany v praxi. Důvodem ke změně obsahu teoretické části mě vedla osobní zkušenost vyplývající z prvních rozhovorů s učiteli. Primárním problémem při sběru dat pro účely výzkumu byla nepravdivost a nadměrná loajalita k vedení škol. Respondenti nebyli ochotni bez souhlasu svých nadřízených hovořit o daném problému. Získat souhlas managementu školy bylo velmi problematické. Jedním z důvodů bylo tvrzení, že na dané škole nemají se šikanou problém a k souhlasu je třeba svolení všech kolegů atd.. S ohledem na závažnost dané problematiky a zdlouhavé administrativy jsem se tedy rozhodl věnovat praktickou část bakalářské práce recenzi výzkumu zaměřeného na Školní program proti šikanování z roku 2003. Tento program je jedním z mála výzkumně prověřeným programem v České republice mající světové parametry. Uvedený program byl realizován na základě celonárodního výzkumu výskytu šikanování na základních školách z roku 2001 (Havlínová, Kolář, 2001). Výsledky výzkumu se shodují s mezinárodním výzkumem, který byl proveden v roce 1999 autory: Rážová, Czemy, Provažníková a Sovinová (jednalo se šetření s názvem „Mládež a zdraví“, který byl součástí mezinárodního výzkumu sledující souvislosti rizikových faktorů z oblasti chování a prevalence chorob v populaci).

3.1 Recenze výzkumné zprávy

Tématem recenze je Závěrečná zpráva projektu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (dále jen MŠMT): Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních. Autorem uvedené zprávy je Michal Kolář. Tato zpráva byla realizována v roce 2003 na základě celonárodního výzkumu výskytu šikanování na základních školách v České republice (Havlínová, Kolář, 2001). Výsledky tohoto výzkumu byly z odborného hlediska natolik alarmující, že ve spolupráci s MŠMT byl do praxe aplikován program proti šikanování. Program byl zahájen ihned po zveřejnění výše uvedeného výzkumu v roce 2001. Uvedený program byl ukončen v prosinci 2003. Cílem výzkumu bylo ověřit aplikaci českého speciálního programu proti šikanování na Zdravé škole.

Obsahem praktické části bakalářské práce bude jednak výzkum z roku 2001, jehož výsledky byly natolik alarmující, že přiměly odbornou veřejnost a státní správu

k aktivitě ve formě výše popsaného projektu – programu. Druhou část praktické práce věnuji recenzi uvedeného programu proti šikanování.

3.2 Výzkum zaměřený na výskyt školního šikanování v České republice

V roce 2001 se uskutečnil celonárodní výzkum výskytu šikanování na základních školách v České republice (dále jen v ČR). Jeho autory byly Havlíňová – Kolář. Výzkum prokázal šikanování 41% žáků. Výsledek byl velmi alarmující. Odborníky bylo odhadováno přibližně 20% šikanovaných dětí. Havlíňová a Kolář (2001) tento rozpor vysvětlují v používání nesourodých metodologických postupů a zároveň upozorňují na reálný nárůst šikanování ve školách.

Do výzkumu byli zařazeni žáci základních škol (dále jen ZŠ) v ČR. Výsledky výzkumu byly v rámci doporučení rozděleny do kategorií: nižší (první) stupeň a vyšší (druhý) stupeň ZŠ.

Cílem výzkumu bylo zmapovat výskyt šikanování na ZŠ v ČR. Na základě těchto výsledků následně realizovat a aplikovat odborná doporučení a metodiku práce do všech základních škol.

Pro zkoumání šikanování byla použita testová diagnostika – dotazník o šikaně. Dotazník dle Dismana (2002, s. 141) je vysoce efektivní technika, která může postihnout velký počet jedinců. Zaručuje relativně přesvědčivou anonymitu. Dotazník byl určen pro děti navštěvující minimálně 5.-6. třídu. Primárním okruhem byly otázky zaměřené na situace, které by analyzovaly přímou osobní zkušenost se šikanováním. Byl vynechán okruh otázek, dotazující se, zda děti samy někoho šikanovaly. Dotazník přes uvedenou úpravu respektuje základní principy anglické verze Olweusovy mezinárodně uznávané metody. Základní otázkou výzkumu Olweuse bylo zodpovědět dotazy týkající se charakteristiky agresorů a obětí a spouštěcích mechanismů šikanování. Olweus sestavil soubor anonymních dotazníků jehož cílem je zjistit, co rozumí děti pod pojmem šikana, jak často jsou šikanovány či byly svědky šikany, co pro danou situaci udělaly, či samy někoho šikanovaly. Výsledky dotazníku byly kvalitativně relevantními údaji o stavu fenoménu v daném prostředí.

Dle Říčana (1995) a Koláře (1997,2001, 20006) poskytuje tato metoda nejspolehlivější údaje o počtu šikanovaných dětí.

Autoři výzkumu Havlínová – Kolář díky uvedenému dotazníku zmapovaly fenomén šikanování, ale zároveň také zjistili, že Olweusův dotazník může uvedený jev bagatelizovat. Tento fakt ovšem dokázali autoři vyřešit tzv. diagnostikou třídy (Kolář, 2001).

Data byla shromážděna ze tříd dvou základních škol. První třída byla nazvána „Zdravou školou“, tj. škola, která měla program proti šikaně. Druhou školou byla tzv. škola „Kontrolní“. V této škole uvedený program nebyl. Statistickou jednotkou byla jedna třída, tzn. počet žáků udávající šikanu v každé třídě. K testování použili výzkumníci Studentův test pro průměry zahrnující i Levenův test rozptylu. K vyhodnocení byl použit program SPSS verze 10. (SPSS je světově nejrozšířenější statistický systém na PC. Modularita systému SPSS a možnost jeho rozšíření o další programy umožňuje složit systém "na míru" dle potřeb a přání uživatele – jak pro jednoduché rychlé tabelace, tak pro kvalitní průběžné inženýrské a marketingové analýzy, ale také pro nejnáročnější matematicko-statistické aplikace, modelování a data mining. Jeho univerzalita zaručuje pokrytí potřeb v různých částech organizace, a tím zaručuje kompatibilitu a zjednodušuje přípravu podkladů pro řízení a management. Systém SPSS a jednotlivé moduly základního systému SPSS je modul Base, zajišťující databázové manipulace se soubory, vstupy ODBC, transformace dat, agregace, tabelace a statistické přehledy, základní i pokročilé statistické postupy (t-testy, ANOVA, regresní a korelační analýza, vyhlazování křivek, neparametrické testy, faktorová analýza, diskriminační analýza), makra, editace výstupů (pivotování tabulek a interaktivní grafika), skripty, kterými lze automaticky vyměnit výstupy, Statistics Coach a Results Coach a další. Obsahuje Developer's Kit (návod k připojování vlastních aplikací, k samostatnému využití DLL knihoven a k úpravám rozhraní).

Výzkumnou metodou byl dotazník, vyplněný ve třídě. Pro respondenty a objektivitu získaných výsledků bylo důležité zajistit jejich anonymitu a pocit bezpečí. Toto zadavatelé vyřešili tak, že každý žák seděl sám v lavici. Žáci s dotazníkem pracovali bez přítomnosti učitele. Podrobný dotazník byl jediným výzkumným nástrojem.

Dotazník tvořily uzavřené a polootevřené otázky. Cílem těchto otázek je nabídnout předem stanovené odpovědi, ale zároveň tyto otázky umožnily respondentovi doplnit

otázku svou individuální alternativou (Surynek, Komárková, Kašparová, 2001). Autoři výzkumu si byli vědomi zrádností uzavřených otázek tázajících se, zda byly děti šikanovány. Toto je dle Koláře (2001) a Říčana (1995) jedna z otázek, na kterou nám dítě odpoví vyhýbavě či vůbec neodpoví. To je způsobeno strachem z agresora a i z pocitu vlastního ohrožení. Za podstatný považují autoři výzkumu taky fakt mapující časový úsek, v němž měly děti hodnotit výskyt šikanování. Dle Olweuse se jedná minimálně za období šesti měsíců. Dotazník určený pro žáky je k nahlédnutí v příloze č. 2.

Závěry výzkumu týkající se mapování výskytu šikanování na základních školách dospěl k následujícím závěrům:

1. po zavedení speciálního programu proti šikanování se snížil uvedený jev
2. výzkumná forma jevu byla označena jako „hrubý nástroj“, mapující snížení či zvýšený výskyt šikanování
3. výzkumná forma ukázala, že pokud bude ve školách fungovat program proti šikanování, má téměř vždy pozitivní vliv na její úbytek
4. nejvyšší účinnost programu lze očekávat tehdy, pokud bude fungovat ve všech třídách, tj. od první do deváté třídy.
5. speciální program proti šikaně je schopen snížit počet obětí téměř o polovinu (Havlíková – Kolář, 2001)

Výše popsaný výzkum měl pozitivní vliv na vytvoření progresivní koncepce vzdělávání pedagogů. Výzkumníci na základě uvedeného výzkumu zkoumali účinnost vzdělávání pedagogů a účinek této aktivity na snížení výskytu negativní patologického jevu šikanování ve školách.

3.3 Výzkum zaměřený na efektivitu vzdělávání pedagogů

Výsledky vyplývající z výzkumu Koláře a Havlíkové (2001) byly pro odbornou i laickou veřejnost natolik alarmující, že příslušné státní orgány ve spolupráci s odborníky vytvořili Český speciální program (dále jen ČSP) proti šikanování na Zdravé škole (primárním cílem tohoto programu škol je budování příznivého sociálního klimatu).

ČSP je speciální, celoškolský program stojící na třinácti klíčových komponentech a probíhal v rámci širšího projektu Zdravá škola (Kolář, 2003). Projekt byl garantován MŠMT ČR. Výsledky tohoto projektu byly pozitivní ve smyslu snížení šikany na druhém stupni uvedených škol o 42,5% (Kolář, 2003).

Cílem výzkumu bylo zmapovat znalosti, postoje a dovednosti pedagogů řešit konkrétní kasuistiky šikanování. Základní výzkumnou otázkou bylo: „co má dělat jednotlivá škola?“. Podstatným faktem byla i skutečnost, že se řadě světových odborníků nepodařilo vytvořit program, který by prokazatelně snížil výskyt šikanování a násilí ve školách. Podařilo se to zatím jen Olweusovi v roce 1985 (Kolář, 2003, s. 12).

Výzkum byl rozdělen do dvou částí:

1. ověřit, zda dojde na podkladě zavedení speciálního programu k významnému snížení výskytu šikanování
2. posoudit, zda modul vzdělání zlepšil praktickou připravenost pedagogů řešit konkrétní případy šikanování

Ke každé části výzkumu byly vytvořeny hypotézy:

A. V první části byla zkoumána tato domněnka:

1. předpoklad, že výskyt šikanování bude po zavedení speciálního programu nižší než před jeho zavedením

B. V druhé části výzkumu byly zkoumány tyto následující domněnky:

- 1 pedagogové budou mít po absolvování kurzu lepší výsledky v dotazníkovém šetření než před jeho absolvováním. Konkrétně budou úspěšnější při řešení elementární diagnostické situace.

- 2 lepší připravenost pedagogů se promítne do konkrétní praxe školy. Závažnější signály šikanování budou odhaleny a řešení konkrétního případu bude odborné a bezpečné. Oběti nebudou sekundárně viktimizovány.

Výzkum probíhal na městské základní škole, která od roku 1993 realizuje celostátní program Zdravá škola.

Výzkumnou metodou byl dotazník jehož cílem bylo zmapovat situaci pedagogů před a po absolvování vzdělávacího programu. Nedílnou součástí tohoto výzkumu byla i kvalitativní evaluace. Ve výzkumné zprávě není uvedeno, jaký typ otázek byl použit, ovšem z předloženého textu lze dedukovat, že se jednalo opět o otázky uzavřené a polootevřené. Tomuto tvrzení nasvědčuje jedna ze zkoumaných dotazníkových otázek zaměřující se na řešení šikanování: „Kdybyste měl/a podezření na šikanování, jaký postup byste zvolil/a?“ Tato otázka byla dle výzkumníků považována za jednu z nejpodstatnějších otázek. Dle nich právě tato otázka měla prezentovat účinnost uvedeného speciálního programu a jeho následnou aplikaci a realizaci do praxe.

Na základě výsledků výzkumu Kolář (1997, 2001) upozorňuje na primární chyby pedagogů při řešení šikanování již v počátečním vyšetřování v tzv. základním diagnostickém postupu. Tento postup analyzuje omyly a chyby pedagogů při zjišťování přítomnosti tohoto jevu. Dle autora je třeba se vyvarovat několika mýtům pramenících ze základní neznalosti problematiky. Z výzkumu vyplynulo, že pedagogové, kteří neměli předchozí znalosti o daném tématu chybně postupovali při řešení problému. Měli snahu vzájemné konfrontace mezi obětí a agresorem, což Říčan (1995), Kolář (1997,2001) a Elliottová (1995) tuto variantu zásadně nedoporučují. Dle těchto autorů chybné postupy jako je konfrontace, kolektivní domluva a pohovor, zjištění motivu, tlak na oběť oznámit šikanování atd., jsou omyly, které vedou k momentálnímu zatlačení především oběti do pozice opět se bránící. Za zajímavé lze však považovat fakt, že ze všech dotazovaných pedagogů před zavedením programu na uvedenou otázku odpověděl, jen jeden pedagog správně.

Po absolvování programu došlo k výrazné nápravě postupů minimalizování uvedeného jevu. Správně odpovědělo 82% respondentů (Kolář, 2003, s. 48). Tento fakt ovlivnil jednu z hypotéz výzkumu, že vzdělávání pedagogů může následně ovlivnit řešení šikanování doporučenou diagnostikou. Toto zjištění předpokládá tedy i jeho reálné využití v praxi.

Výzkum se tedy zaměřil na aplikaci programu proti šikanování do praxe formou vzdělávání pedagogů. Byl rozdělen do několika úrovní zkoumání:

1. úroveň posouzení účinnosti vzdělávání pedagogů a efektivita vzdělávání
2. posouzení systematického vzdělávání pedagogů v oblasti specifické prevence a sekundární prevence
3. posouzení zavádění uvedeného modelu do praxe
4. posouzení efektivitu speciálního proti šikanování v praxi

Výše uvedené úrovně vycházely především z metodických postupů odborníků v uvedené oblasti (Kolář, 2001). Autor speciálního programu apeluje také na transparentnost uvedeného programu. Dle něho se nejedná o obecný preventivní program. Uvedený program se zaměřuje na specifickou primární a sekundární prevenci, tj. program speciální prevence (Kolář, 2001, 2003). Cílem této kategorie prevence je zaměření na odbornost pedagogů a kontinuitu práce se třídou formou výuky a mimoškolních aktivit. Uvedené prevence vyžadují multidisciplinární participaci. Kolář (2001, 2003) předpokládá, že samotnému řešení šikanování předchází však rozhodnutí pedagogů, vedení školy a i rodičů tento uvedený jev přijmout za svůj a spolupracovat na něm. Ověření této myšlenky lze dle autora dokázat na faktu přijetí a zakomponování speciálního programu proti šikaně do systému školního vzdělávacího programu. Kolář (2003, s. 15) tuto skutečnost považuje za podstatnou a nabízí následující realizační kroky :

1. přijetí programu na úrovni organizace a řízení školy
2. vzdělávání pracovníků školy
3. preventivně – výchovné a vzdělávací činnosti

Podstatnou součástí výše uvedených kroků je ovšem realizace a následná aplikace tzv. třinácti klíčových komponent (Kolář, 2006. s. 18):

1. společné vzdělávání a supervize všech pedagogů

2. užší realizační tým (ředitel, zástupci třídních učitelů, metodik školní prevence, metodik programu školy podporující zdraví, řešitel projektu)
3. zmapování situace a motivování pedagogů pro změnu
4. společný postup při řešení šikanování
5. prevence v třídních hodinách
6. prevence ve výuce
7. prevence ve školním životě mimo vyučování
8. ochranný režim (demokraticky vytvořený smysluplný vnitřní řád, účinné dozory učitelů)
9. spolupráce s rodiči
10. školní poradenské služby
11. spolupráce se specializovanými zařízeními
12. vztahy se školami v okolí (vzájemná spolupráce)
13. evaluace

Z výzkumu vyplývá, že uvedená komponenta tvoří plnohodnotnou alternativu řešení šikany ve školách. Dle Koláře (2001, 2006) naplnění výše uvedených komponent nabízí škole nejen systematický postup při diagnostice a řešení šikany, ale také vzájemnou odbornou podporu pro pedagogy. Což prezentuje první bod klíčových komponent - společné vzdělávání a supervize všech pedagogů. Dle autora je tato fáze programu velmi podstatná především pro zapojení a motivaci pedagogů do plánu proti šikaně.

Za neméně podstatné k podpoře pedagogů a celého programu je vytvoření tzv. realizačního týmu (Kolář 2001, 2006), který má své zákonitosti: nesmí chybět ředitel školy, členové pedagogického sboru, specialisté zabývající se danou problematikou a supervizor.

Z výzkumu vyplynulo, že pedagogové, kterým nebylo umožněno vzdělávání, nebyli schopni následně řešit modelové situace. Tento fakt je ovlivněn nejen demotivací pedagogů se dále vzdělávat, ale i nedostatečnou nabídkou kurzů. Svou roli hraje i představa pedagogů o výskytu šikanování na vlastních školách. Pedagogové mají tendenci tento jev bagatelizovat a podceňovat jeho následky (Havlíková - Kolář 2001, Říčan 1995, Kolář 2001). Dle Koláře (2001, 2003, 2006) je tento fakt ovlivněn tím, že podstatnou vlastností šikanování je skrytost a nepřístupnost.

Nedílnou součástí nápravy je také společný postup při řešení šikanování vycházející ze vzájemné spolupráce a jasné metodiky práce. Toto podporuje i Říčan (1995) a Ko-

láš ve svých publikacích. Dle autorů nemá škola šanci a naději bez jasných a společných metodických postupů dítěti pomoci. Je zřejmé, že tento jev může mít několik úrovní (Kolář, 2001), ale je také zřejmé, že jsou situace, kdy je škola schopna si pomoci sama. Rovněž jsou situace, kdy je vyžadován multidisciplinární přístup.

Výzkum prokázal, že pedagogická komunita je elementární základ při potírání uvedeného patologického jevu. Jedná se nejen o kontinuální vzdělávání a podporu pedagogů, ale také o jejich aktivity zaměřené na třídní dětské kolektivy a pomoc rodičů. Nastartování systematické a odborné přípravy se třídou vede k ochromení síly agresorů a jejich pomocníků. Znalosti skupinové dynamiky třídy mohou dle výzkumu dopomoci k cílené práci se silami, které vznikají ve vztazích mezi spolužáky (Kolář, 2001). Je třeba respektovat individualitu jedince. V rámci tzv. třídnických hodin lze realizovat prevenci šikanování. Lze k tomu využít některé výukové předměty jako je občanská nauka, rodinná výchova, výtvarná výchova atd.

Z výzkumu je zřejmé, že spolupráce s rodiči má stejnou pozitivní hodnotu jako zapojení pedagogů. Ovšem získat rodiče pro spolupráci je obtížný úkol. Říčan (1995) a Kolář (2001, 1997) se domnívají, že je to především z důvodů vnitřní rodičovské sebeochrany. Rodiče se bojí přiznat, že jejich dítě by mohlo být agresorem, je snazší být v pozici oběti a sdílet s dítětem náročnost situace. Ovšem opačná strana – agresor, je rodičovsky nepřijatelná.

Výzkumníci mimo dotazníkového šetření soustředili svou pozornost také na samotnou evaluaci programu proti šikanování. Evaluace se soustředila na zpětnou vazbu z každého konkrétního rozvrhu vzdělávacího programu. Cílem evaluace bylo aplikovat teoretické poznatky do praxe.

Výzkum zaměřený na realizaci a aplikaci teoretických poznatků do praxe lze hodnotit jako úspěšný. Uvedený výzkum analyzuje zavedení českého speciálního programu proti šikanování do praxe. Efektivita uvedeného programu přinesla velký zlom v postojích odborné veřejnosti při řešení tohoto jevu. Dle výzkumníků už čtyři měsíce

po zavedení programu klesla šikana průměrně o 42,5%. Ve třídách, kde pracoval tzv. užší realizační tým, se snížil výskyt šikanování o 50 až 75%. Dle Koláře (2006) dochází k největšímu efektu po dvou letech fungování programu. Dosažené výsledky jsou tedy velmi povzbudivé a mají světové parametry (Kolář, 2003). Podstatným faktem je, že výzkum prokázal účinnost jedinečného programu u nás a je ojedinělý i ve světě. Výzkumníci poukazují i na skutečnost, že mimo intervenčního programu Olweuse existuje minimum projektů, které by byly vědecky ověřovány a vzájemně porovnávány.

Je zřejmé, že stanovené výzkumné hypotézy byly ověřeny a jsou validní. Z výzkumu je tedy zřejmé, že :

1. za významným snížením výskytu šikanování na Zdravé škole stojí realizace a aplikace speciálního programu proti šikanování. Což potvrdilo výzkumnou hypotézu č. 1.
2. podařilo se ověřit alternativní modelový program při řešení školního šikanování. Tento fakt potvrzuje hypotézu č. 2 a i 3
3. výrazně se zvýšila praktická a odborná připravenost pedagogů řešit šikanování, což potvrzuje hypotézu č. 3.

ZÁVĚR

Z uvedených výsledků tedy vyplývá následující závěr: „Kdyby všechny základní a i střední školy v ČR použily speciální program uvedeným doporučeným způsobem, počet šikanovaných žáků se v poměrně krátké době snížil o 255 tisíc obětí.“ Koláře (2001, 2006).

Za pozitivní zjištění považuji existenci reálného programu zabývající se potíráním šikanování jako destruktivním fenoménem této doby. Domnívám se, že tento výzkum potvrzuje nejenom závažnost a rozsah uvedeného jevu, ale také validitu programu, který může zabránit ještě většímu prorůstání do škol. Kolář (2003, s. 6) považuje za jednu z variant zastavení epidemie šikanování a násilí mezi žáky vytvoření příznivého sociálního klimatu ve školách a následné realizování speciálního programu do praxe.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ANTIER, Edwige. *Agresivita dětí*. 1st edition. Praha : Portál, 2004. 104 s. ISBN 80-7178-808-2.

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 3. vyd. Praha : Karolinum, 2002. 374 s. ISBN 80-246-0139-7.

DOYL, Webster. *Proč mě pořád někdo šikanuje*. 1st edition. Praha : Pragma, 2002. 144 s. ISBN 80-7205-804-5.

ELLIOTTOVÁ, Michele. *Jak ochránit své dítě*. 1st edition. Praha : Portál, 1995. 173 s. ISBN 80-7178-034-0.

HIRIGOYEN, Marie. *Psychické násilí v rodině a zaměstnání*. 1. vyd. Praha : Academia, 2002. 229 s. ISBN 80-200-0994-9.

KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. 256 s. ISBN 80-7178-513-x.

KOLÁŘ, Michal. Jak na šikanu. *Psychologie Dnes : psychologie, psychoterapie, životní styl*. 2006, roč. 12, č. 2, s. 16-19.

KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha : Portál, 1997. 128 s. ISBN 80-7178-123-1.

MATOUŠEK, Oldřich. *Dospívání chlapců v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Praha : Portál, 1997. 176 s. ISBN 80-7178-121-5.

PRAŽÁK, Petr. Šikana je poruchou kolektivu. *Psychologie Dnes : psychologie, psychoterapie, životní styl*. 2003, roč. 9, č. 9, s. 26-27.

SURYNEK , Alois, KOMÁRKOVÁ, Růžena, KAŠPAROVÁ, Eva. *Základy sociologického výzkumu*. 1. vyd. Praha : Management press, 2001. 160 s. ISBN 80-7261-038-4.

TRAIN, Alan. *Nejčastější poruchy chování dětí*. 1st edition. Praha : Portál, 2001. 200 s. ISBN 80-7178-503-2.

VÝROST, Jozef, SLAMĚNÍK, Ivan. *Aplikovaná sociální psychologie II*. 1. vyd. Praha : Grada, 2001. 260 s. ISBN 80-247-0042-5.

SEZNAM TABULEK

Tab.1 Výsledky některých zahraničních výzkumů šikany (Bullying in schools, 1998)	12
Tab. 2 Rysy chování, spolupráce, vztahů a celkové atmosféry charakterizující různá stádia negativního vývoje skupiny.	22

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 - Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, čj.:28 275/2000-22

Příloha č. 2 – Depistážní dotazník šikanování

PŘÍLOHA P I:

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, čj.:28 275/2000-22

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

Čj.: 28 275/2000-22

Metodický pokyn

ministra školství, mládeže a tělovýchovy

k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže čj. 14 514/2000-51 platný od 1.1.2001 se systémově zaměřuje na celou škálu sociálně patologických jevů. Vymezuje minimální preventivní programy na úrovni škol a školských zařízení, role jednotlivých institucí a definuje funkci školního metodika prevence. Šikanování žáků škol a školských zařízení označuje za jeden z vážných negativních jevů.

Školy a školská zařízení mají mimořádnou odpovědnost za to, aby předcházely vzniku tohoto problému a aby se s ním odpovědně vyrovnávaly již při jeho vzniku. Poznatky jasně ukazují, že tam, kde se věnuje náležitá pozornost kvalitní prevenci šikanování, její výskyt významně klesá a nepřenáší se ani mimo školy a školská zařízení.

Děťští a dospívající agresori se často stávají členy marginálních sociálních skupin, které pak v dospělosti mají zpravidla daleko více konfliktů se zákonem než ostatní. Dokážeme-li zastavit jejich agresivní chování v tomto věku, sníží se i riziko jejich kriminalizace v dospělosti.

Cílem předkládaného metodického pokynu je upozornit v návaznosti na výše uvedený předpis na závažnost šikanování, poskytnout pedagogickým pracovníkům základní informace o jeho projevech a napomoci hledat řešení těchto specifických problémů.

Čl. 1

Charakteristika šikanování

(1) Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nežádoucí v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.

(2) Pocit bezpečí každého jedince je neodmyslitelnou podmínkou vytváření produktivního prostředí a dobrého sociálního klimatu školy. Všechny školy a školská zařízení mají proto povinnost předcházet všem náznakům agresivity a všem způsobům šikanování mezi žáky a svěřenci. Šikanování nesmí být pracovníky školy v jakékoli formě akceptováno. Šikanování se ve své zárodečné formě vyskytuje prakticky na všech školách. Probíhá nejčastěji mezi žáky ve stejné třídě či výchovné skupině a odehrává se v době přestávek, cestou do školy a ze školy nebo v době osobního volna. Škola či školské zařízení má jednoznačnou odpovědnost za děti a žáky v době vyučování a školních akcí, a to podle § 27 nařízení vlády č. 108/1994 Sb. a podle Pracovního řádu pro zaměstnance škol a školských zařízení (např. čl. 2). Podle § 422 občanského zákoníku odpovídá škola nebo školské zařízení i za škodu způsobenou žákům v době vykonávání přechodného dohledu, tj. při vyučování a v přímé souvislosti s ním. Z tohoto důvodu pedagog musí šikanování mezi žáky neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnout okamžitou pomoc.

(3) Z hlediska trestního zákona může šikanování žáků naplňovat skutkovou podstatu trestných činů vydírání, omezování osobní svobody, útisku, ublížení na zdraví, loupeže, vzbuzení důvodné obavy, poškození cizí věci, znásilnění, kuplířství a pod.

(4) Učitel nebo vychovatel, kterému bude znám případ šikanování a nepřijme v tomto ohledu žádné opatření, se vystavuje riziku trestního postihu pro neoznámení, případně nepřekažení trestného činu. V úvahu přicházejí i další trestné činy jako např. nadřování či schvalování trestného činu, v krajním případě i podněcování. Skutkovou podstatu účastenství na trestném činu podle § 10 trestního zákona může jednání pedagogického pracovníka naplňovat v případě, že o chování žáků věděl a nezabránil spáchání trestného činu např. tím, že ponechal šikanovaného samotného mezi šikanujícími žáky apod.

Čl. 2

Projevy šikanování

Šikanování má ve svých projevech velice různou podobu s následky především na psychickém zdraví. Jejich znaky je možno rozdělit podle různých hledisek přibližně do následujících skupin :

- <!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->verbální přímé a nepřímé,
- <!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->fyzické přímé a nepřímé,
- <!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->aktivní a pasivní.

Za určitých okolností může šikanování přerůst až do forem skupinové trestné činnosti a v některých opravdu závažných případech nabýt i rysy organizovaného zločinu. Příklady znaků šikanování, které neustále přibývají, jsou uvedeny v příloze.

Čl. 3

Školy a školská zařízení v prevenci šikanování

<!--[if !supportLists]-->(1) <!--[endif]-->Je nutné, aby se s podstatou, formami a nebezpečnými důsledky šikany jako antisociálního chování jedinců i skupin žáků seznámili všichni žáci, učitelé, vychovatelé, výchovní poradci, ředitelé škol a školní inspektoři. Žáci i pedagogové by měli vědět, že tyto formy chování nejsou neškodnou legrací a zábavou, měli by být seznámeni zejména s negativními důsledky šikany, a to jak pro její oběti, tak pro její pachatele. Za zvlášť nebezpečnou je třeba považovat tendenci podceňovat počáteční projevy šikanování.

<!--[if !supportLists]-->(2) <!--[endif]-->Každý pedagogický pracovník na všech úrovních a typech škol ve výchovně vzdělávacím procesu vede důsledně a systematicky žáky a studenty k osvojování norem mezilidských vztahů založených na demokratických principech, respektujících identitu a individualitu žáka a rozvíjí zejména:

- pozitivní mezilidské vztahy a úctu k životu druhého člověka,
- respekt k individualitě každého jedince,
- etické jednání (humanita, tolerance),
- jednání v souladu s právními normami a s důrazem na právní odpovědnost jedince.

Všichni pedagogičtí pracovníci by měli využívat možností osobní, společenské a morální výchovy v prevenci šikanování a prohlubovat si své znalosti a dovednosti v tomto oboru. Důležité aktivity školy nelze spojovat jen s určitým vyučovacím předmětem nebo skupinou předmětů. To se týká zejména situací, kdy se žák učí přijímat všeobecné hodnoty společnosti, identifikovat se s nimi a jednat v jejich duchu v každodenním životě.

<!--[if !supportLists]-->(3) <!--[endif]-->Pedagogická centra a další subjekty poskytující další vzdělávání pedagogickým pracovníkům zajistí v tomto oboru podle úrovní a typu škol a podle akreditovaných programů toto vzdělávání výchovných poradců, školních metodiků prevence i dalších učitelů.

- <!--[if !supportLists]-->(4) <!--[endif]-->Ředitelé škol a školských zařízení odpovídají za systémové aktivity školy v oblasti prevence šikanování a agresivity. Vychází se přitom z komplexního pojetí preventivní strategie, která je ve smyslu metodického pokynu ministra k prevenci sociálně patologických jevů součástí minimálního preventivního programu školy. V rámci účinné prevence šikanování je při přípravě a realizaci celoškolské (celoústavní) strategie důležité zejména:
- <!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Zajistit účast školního metodika prevence a případně i dalších učitelů v akreditovaných kurzech k problematice šikanování. Školní metodik prevence bude zodpovídat za informovanost všech pedagogických pracovníků školy nebo školského zařízení o dané problematice. Bude se aktivně podílet na řešení případů šikanování a napomáhat svým kolegům zvládnout základní postup a strategii při řešení konkrétních situací. Doporučuje se seznámit pedagogické pracovníky mimo jiné též s informací MŠMT ČR č.j. 14 144/98-22 „Spolupráce škol a předškolních zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané“.
  - <!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Navodit úzkou spolupráci mezi žáky (svěřenci), rodiči a pedagogy a jasně vymezit možnosti oznamovat i zárodky šikanování (při zachování důvěrnosti takovýchto sdělení).
  - <!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Ve školním (ústavním) řádu jasně stanovit pravidla chování včetně sankcí za jejich porušení.
  - <!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Zajistit v souladu s pracovním řádem zvýšený a kvalitní dohled pedagogů o přestávkách, před začátkem vyučování, po jeho skončení i během osobního volna, a to hlavně v prostorách, kde k šikanování již došlo nebo kde by k němu mohlo docházet.
  - <!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Seznámit pedagogy se systémem školy pro oznamování a vyšetřování šikanování, vést pečlivou evidenci všech případů agresivního chování a šikanování mezi spolužáky (školní metodik prevence, výchovný poradce).
  - <!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Aktivně zapojit do prevence šikanování i nepedagogické pracovníky.
  - <!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Zvyšovat informovanost pedagogů v této oblasti, doplňovat školní knihovnu o literaturu z oblasti problematiky agresivního chování a šikanování, organizovat semináře s odborníky zabývajícími se danou problematikou, začleňovat témata šikany do dalšího vzdělávání učitelů apod.
  - <!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Informovat pedagogy, žáky (svěřence) i rodiče o tom, co dělat v případě, když se dozvědí o šikanování (např. umístit na přístupné místo kontakty a telefonní čísla na instituce, které se problematikou šikanování zabývají, viz příloha č. 2 a 3).
  - <!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Spolupracovat s odbornými službami resortu školství (pedagogicko-psychologickou poradnou, střediskem výchovné péče a s dalšími odbornými pracovišti poradenských a preventivních služeb v regionu, poskytujícími odbornou konzultaci a psychologickou péči, s metodiky preventivních aktivit a s dalšími odborníky v regionu).

Metody řešení šikanování

<!--[if !supportLists]-->(1) <!--[endif]-->Odhalení šikany bývá někdy velmi obtížné i pro zkušeného pedagoga. Nejzávažnější negativní roli při jejím zjišťování hraje strach, a to nejen strach obětí, ale i pachatelů a dalších účastníků. Strach vytváří obvykle prostředí „solidarity“ agresorů i postižených.

(2) Pro vyšetřování šikany lze doporučit strategii prováděnou v těchto pěti krocích:

<!--[if !supportLists]-->1. <!--[endif]-->Rozhovor s těmi, kteří na šikanování upozornili a s oběťmi.

<!--[if !supportLists]-->2. <!--[endif]-->Nalezení vhodných svědků.

<!--[if !supportLists]-->3. <!--[endif]-->Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoli však konfrontace obětí a agresorů).

<!--[if !supportLists]-->4. <!--[endif]-->Zajištění ochrany obětem.

<!--[if !supportLists]-->5. <!--[endif]-->Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

(3) Při výbuchu brutálního skupinového násilí vůči oběti, t. zv. „školního lynčování“ je nutný následující postup:

<!--[if !supportLists]-->1. <!--[endif]-->Překonání šoku pedagoga a bezprostřední záchrana oběti.

<!--[if !supportLists]-->2. <!--[endif]-->Domluva pedagogů na spolupráci a postupu vyšetřování.

<!--[if !supportLists]-->3. <!--[endif]-->Zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi.

<!--[if !supportLists]-->4. <!--[endif]-->Pokračující pomoc a podpora oběti.

<!--[if !supportLists]-->5. <!--[endif]-->Nahlášení policii.

<!--[if !supportLists]-->6. <!--[endif]-->Vlastní vyšetřování.

(4) Účastní-li se šikanování většina problémové skupiny, nebo jsou-li normy agresorů skupinou akceptovány, doporučuje se, aby šetření vedl odborník-specialista na problematiku šikanování (z pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, diagnostického ústavu, krizového centra apod.)

Čl. 5

Výchovná opatření

<!--[if !supportLists]-->(1) <!--[endif]--> Pro potrestání agresorů lze užít následující běžná výchovná opatření:

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele, podmíněné vyloučení a vyloučení ze studia na střední škole.

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Snížení známky z chování.

- <!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Převedení do jiné třídy, pracovní či výchovné skupiny.
- <!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Doporučení rodičům obětí i agresorů návštěvy v ambulantním oddělení střediska výchovné péče pro děti a mládež (dále SVP) nebo v nestátních organizacích majících obdobnou náplň činnosti jako SVP.
- <!--[if !supportLists]-->(2) <!--[endif]--> V mimořádných případech se užijí další opatření:
- <!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Doporučení rodičům na dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení SVP, případně doporučení realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v místně příslušném diagnostickém ústavu.
- <!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Podání návrhu orgánu sociálně právní ochrany dítěte k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.
- <!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Vyrozumění policejního orgánu, došlo-li k závažnějšímu případu šikanování.
- <!--[if !supportLists]-->(3) <!--[endif]-->Školské zařízení řeší tuto problematiku na základě opatření ve výchově, systému hodnocení svěřence zařízení popř. programu rozvoje osobnosti dítěte.<!--[if !supportFootnotes]-->[1] <!--[endif]-->
- <!--[if !supportLists]-->(4) <!--[endif]-->Oběti šikanování se doporučuje nabídnout psychoterapeutickou péči PPP nebo jiného poradenského pracoviště.

Čl. 6

Spolupráce školy s rodiči žáků

Při podezření na šikanování žáka je nezbytná spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, výchovného poradce a dalších pedagogických pracovníků jak s rodinou oběti, tak i s rodinou agresora. Nelze však předpokládat, že rodiče budou vždy hodnotit situaci objektivně, proto se doporučuje upozornit je na to, aby si všímali možných příznaků šikany a nabídnout jim pomoc. Při jednání s rodiči dbají pedagogičtí pracovníci na taktní přístup a zejména na zachování důvěrnosti informací. Pokud se rodiče setkají s příznaky šikanování (viz příloha č. 1), měli by se poradit s třídním učitelem, školním metodikem prevence, ředitelem školy, popř. psychologem, etopedem nebo jiným specialistou.

Čl. 7

Spolupráce školy se specializovanými a ostatními institucemi

<!--[if !supportLists]-->(1) <!--[endif]--> Při předcházení případům šikany a při jejich řešení je důležitá spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, výchovného poradce nebo zástupce školy s dalšími institucemi a orgány, a to zejména ve zdravotnictví s pediatrií, odbornými lékaři, psychiatrickou péčí, v oblasti soudnictví se soudci, obhájci a žalobci (také využívání alternativních trestů), v oblasti sociální péče s oddělením péče o rodinu a děti, s oddělením sociální prevence (možnost

vstupovat do každého šetření, jednat s dalšími zainteresovanými stranami, s rodinou).

<!--[if !supportLists]-->(2) <!--[endif]-->Při podezření, že šikanování naplnilo skutkovou podstatu přestupku nebo trestného činu, je ředitel školy nebo školského zařízení povinen oznámit tuto skutečnost Policii ČR.

<!--[if !supportLists]-->(3) <!--[endif]-->Školy a školská zařízení jsou povinny bez zbytečného odkladu oznámit orgánu sociálně právní ochrany skutečnosti, které ohrožují žáka (svěřence), nebo že žák (svěřenec) spáchal trestný čin, popř. opakovaně páchá přestupky. <!--[if !supportFootnotes]-->[2]<!--[endif]-->

1. 8

Závěrečné ustanovení

Tento pokyn nabývá účinnosti dnem 1.1.2001.

Mgr. Eduard Zeman, v.r.
ministr

V Praze dne 8. prosince 2000

Příloha č. 1 Příklady nepřímých a přímých znaků šikanování

Nepřímé (varovné) znaky šikanování mohou být např.:

<!--[if !supportLists]--> · <!--[endif]--> Žák je o přestávkách často osamocený, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády.

<!--[if !supportLists]--> · <!--[endif]--> Při týmových sportech bývá jedinec volen do mužstva mezi posledními.

<!--[if !supportLists]--> · <!--[endif]--> O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.

<!--[if !supportLists]--> · <!--[endif]--> Má-li žák promluvit před třídou, je nejistý, ustrašený.

<!--[if !supportLists]--> · <!--[endif]--> Působí smutně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.

<!--[if !supportLists]--> · <!--[endif]--> Stává se uzavřeným.

<!--[if !supportLists]--> · <!--[endif]--> Jeho školní prospěch se někdy náhle a nevysvětlitelně zhoršuje.

<!--[if !supportLists]--> · <!--[endif]--> Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.

<!--[if !supportLists]--> · <!--[endif]--> Zašpiněný nebo poškozený oděv.

<!--[if !supportLists]--> · <!--[endif]--> Stále postrádá nějaké své věci.

<!--[if !supportLists]--> · <!--[endif]--> Odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy.

<!--[if !supportLists]--> · <!--[endif]--> Mění svoji pravidelnou cestu do školy a ze školy.

<!--[if !supportLists]--> · <!--[endif]--> Začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole.

<!--[if !supportLists]--> · <!--[endif]--> Odřenin, modřin, škrábance nebo řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit.

(Zejména je třeba věnovat pozornost mladším žákům nově zařazeným do třídy, neboť působivací konflikty nejsou vzácností!)

Rodiče žáků se doporučuje upozornit zejména na to, aby si všímali těchto možných příznaků šikanování:

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]--> Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]--> Dítě nemá kamaráda, s nímž by trávil volný čas, s nímž by si telefonovalo apod.

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]--> Dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem.

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]--> Nechutí jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno při bedlivější pozornosti pozorovat strach. Ztráta chuti k jídlu.

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]--> Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o dovoz či odvoz autem.

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]--> Dítě chodí domů ze školy hladové (agresoři mu berou svačinu nebo peníze na svačinu).

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]--> Usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze snu, např. "Nechte mě!"

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]--> Dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]--> Dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objevují výkyvy nálad, zmínky o možné sebevraždě. Odmítá svěřit se s tím, co je trápí.

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]--> Dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze.

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]--> Dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům.

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Dítě si stěžuje na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma. Své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.)

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Dítě se vyhýbá docházce do školy.

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Dítě se zdržuje doma víc, než mělo ve zvyku.

Přímé znaky šikanování mohou být např.:

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. Rozhodujícím kritériem je, do jaké míry je daný žák konkrétní přezdívkou nebo “legrací” zranitelný.

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Kritika žáka, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávistným, nebo pohrdavým tónem.

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Nátlak na žáka, aby dával věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil.

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim podřizuje.

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Nátlak na žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů či k spoluúčasti na nich.

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.

<!--[if !supportLists]-->· <!--[endif]-->Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout.

Příloha č. 2: Příklad informačního letáku pro žáky ZŠ
Nepřehlédni, trápiš-li se kvůli šikaně

Pomohu ti!

Jmenuji

se:

Najdeš

mě:

Návštěvní

hodiny

mám:

Telefon:

Vím, že je to moc těžké. Cítíš se sám, je ti smutno, máš strach a nevíš, co máš dělat. Přečti si proto následující řádky.

Co je to šikanování?

Za šikanování se považuje to, když jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně ubližují druhým. Znamená to, že ti někdo, komu se nemůžeš ubránit, dělá, co ti je nepříjemné, co tě ponižuje, nebo to prostě bolí.

Strká do tebe, nadává ti, schovává ti věci, bije tě. Ale může ti znepríjemňovat život i jinak. Pomlouvá tě, intrikuje proti tobě, navádí spolužáky, aby s tebou nemluvili a nevšímali si tě.

Proč jsi šikanován?

Není to proto, že jsi špatný, nebo proto, že si to nějak zasloužíš. Chyba není v tobě, ale ve špatných vztazích mezi některými žáky vaší třídy nebo školy. Převládá v nich bezohlednost a násilí. Pamatuj si, že nikdo ti nemá právo ubližovat!

Když se ptali jednoho zoufalého žáka, proč o svém trápení neřekl rodičům, odpověděl: "Já nevím, když přijdu domů, tak se na to snažím nemyslet. A doufám, že už to bude lepší." Myslet si, že to bude lepší, je omyl. Nikomu nic neříct je strkání hlavy do písku, které situaci jenom zhoršuje. Nevzdávej to a udělej následující:

<!--[if !supportLists]--> <!--[endif]-->Obrat' se na mne jako na výchovného poradce. Mohu ti skutečně pomoci, budu ti věřit a neprozradím tě.

<!--[if !supportLists]--> <!--[endif]-->Svěř se svým rodičům.

<!--[if !supportLists]--> <!--[endif]-->V případě, že nenajdeš odvahu říct to mně ani svým rodičům, zavolej na pražskou Linku bezpečí, telefon 0800155555. Bezplatně můžeš telefonovat z celé republiky. Nepotřebuješ k tomu peníze ani telefonní kartu. Tito lidé ti budou věřit, protože nejsi sám, kdo se takto trápí.

Nikdo nemá právo druhému ubližovat!

Spolužáci se k tobě chovají nepřátelsky, ubližují ti a ty nevíš, jak dál.

Víš o někom, kdo je šikanován, a je ti ho líto.

překonej strach a zajdi za výchovným poradcem.

Jmenuje		se
<hr/>		
Najdeš		ho
<hr/>		
Návštěvní	hodiny	má
<hr/>		
Telefon		
<hr/>		

Co je to šikanování?

Za šikanování se považuje, když silnější žák nebo žáci pro vlastní potěšení, často opakovaně, ubližují druhým. V počátku se to děje nenápadně, prostřednictvím různých legráček a "testíků" (strkání, nadávání, schovávání věcí...), případně odmítáním, přehlížením, zesměšňováním a pomlouváním. Později se otravování života stupňuje a zdokonaluje. Nastupuje fyzické násilí (bití, krádeže a poškozování věcí). Šikanování je vážná věc a v řadě případů bývá trestným činem. Oběti mohou následky šikanování na těle i duši nést celý život.

Proč bývá člověk šikanován?

Není to proto, že by byl špatný, nebo proto, že by si to nějak zasloužil. Chyba není v něm, ale ve špatných vztazích mezi některými spolužáky. Převládá v nich bezohlednost a násilí.

Jak se můžeš bránit?

Když se ptali jednoho zoufalého žáka, proč o svém trápení neřekl rodičům, odpověděl: "Já nevím, když přijdu domů, tak se na to snažím nemyslet. A doufám, že už to bude lepší." Myslet si, že to bude lepší, je omyl. Nikomu nic neříct je strkání hlavy do písku, které situaci jenom zhoršuje. Nevzdávej to a udělej následující:

<!--[if !supportLists]--> • <!--[endif]-->Obrat' se na mne jako na výchovného poradce. Mohu ti skutečně pomoci, budu ti věřit a neprozradím tě.

<!--[if !supportLists]--> • <!--[endif]-->Svěř se svým rodičům.

<!--[if !supportLists]--> • <!--[endif]-->V případě, že nenajdeš odvahu říct to mně ani svým rodičům, zavolej na pražskou Linku bezpečí, telefon 0800155555. Bezplatně můžeš telefonovat z celé republiky. Nepotřebuješ k tomu peníze ani telefonní kartu. Tito lidé ti budou věřit, protože nejsi sám, komu se něco podobného děje.

Příloha č. 4: Seznam doporučené literatury z oblasti agresivity a šikanování:

Kolář, M.: "Skrytý svět šikanování ve školách", Portál, Praha 1997, 2000

Říčan, P.: "Agresivita a šikana mezi dětmi", Portál, Praha 1995

Parry, J., Carington, G.: "Čelíme šikanování - sborník metod". Metodický materiál IPPP, Praha 1995

Fontana, D.: "Psychologie ve školní praxi", Portál, Praha 1997

Kolář, M.: Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách, Portál, Praha 2001

Časopisy: Kolář, M.: " Omyly kolem šikanování", Moderní vyučování, č. 9/1997

Fojtíková, Z.: "Cesta k nápravě", Rodina a škola č. 6-7/2000

Fojtíková, Z.: Nebezpečná epidemie. Cyklus o šikaně s dr. Kolářem. Rodina a škola č. 3,4,5, 6-7,8-9,10,11,12/2000

Kolář, M.: Poplachový plán při výbuchu brutální šikany. Školní "lynčování" vyvolává zatím jen bezmoc. Bezpečnostní teorie a praxe, in Sborník Policejní akademie ČR, č. 1/2000

Kolář, M.: Soudce Lynch na českých školách ? Vyšetřování a léčba specifických typů šikan. in Sborník "Prevence šikanování ve školách", Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, Praha 1998

<!--[if !supportFootnotes]-->

<!--[endif]-->

<!--[if !supportFootnotes]-->[1]<!--[endif]--> Vyhláška č.64/1981 Sb., o školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy.

<!--[if !supportFootnotes]-->[2]<!--[endif]--> §6, §10 Zákona 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

Příloha č. 2

Depistážní dotazník šikanování

Úvodem k dotazníku

Za šikanování se považuje to, když jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně, ubližuje druhým.

Znamená to, že ti někdo, komu se nemůžeš ubránit, dělá , co je ti nepříjemné, co tě ponižuje, nebo to prostě bolí – strká do tebe, nadává ti, schovává ti věci, bije tě. Ale může ti znepříjemňovat život i jinak, pomlouvá tě, intrikuje proti tobě, navádí spolužáky, aby s tebou nemluvili a nevěřili ti.

Šikanování se děje skrytě a my se o něm můžeme dozvědět pozdě nebo vůbec ne. Proto potřebujeme tvoji pomoc a prosíme tě, abys vyplnil(a) anonymně (tajně) tento dotazník. Informace nám pomohou zabránit ubližování slabým a bezbranným a vytvořit bezpečnější prostředí pro všechny.

Škola.....		
Datum..... třída..... pohlaví/chlape, děvče/:-----		
Instrukce: zakroužkuj nebo podtrhni odpověď, která je pravdivá.		
Nepodepisuj se!		
1. jsi rád(a) v této třídě?	ANO	NE
Oznámkuj známkou od jedničky do pětky	1	2 3 4 5
2. máš ve třídě dobrého kamaráda??	ANO	NE
3. jaké je tvoje poslední vysvědčení?	- jedničky a dvojky, případně samé jedničky - několik trojek - několik čtyřek - jedna a více pětěk	
4. patříš ve vaší třídě do nějaké party?	ANO	NE
5. Jakou známku jsi dostal (a) na vysvědčení z chování?	- jedničku - dvojku - trojku	

6. byl(a) jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jiným spolužáky ze školy?		
	ANO	NE
7. ubližoval nebo ubližuje někdo ze třídy tobě?		
	ANO	NE
8. jak ti ubližují? (stačí, když zaškrtněš, co se ti stalo, ale můžeš to popsat i vlastními slovy.) Ignorování – posměch – pomluvy . ponižování – nadávky – bití – fackování – kopání – rány pěstí - jinak . jak?		
9. zamysli se a napiš, jak často ti bylo ubližováno: - téměř každý den - téměř každý týden - asi jednou za měsíc		
10. kde se to děje? Ve třídě – na chodbě – v šatně – na WC – v jídelně – družině – cestou do školy nebo ze školy – v tělocvičně – na hřišti - pokud jinde, tak kde?		
11. ten, kdo ti ubližuje, je chlapec, nebo dívka?	Dívka	chlapec
	1	1
	2	2
	3	3
	Více než 3	více než 3
12. ubližuje ti někdo ze školy??		
	Ano	NE
13. Jak ti ubližují? (stačí, když zaškrtněš to, co se ti stalo, ale můžeš to popsat i vlastními slovy.) – ignorování – posměch – pomluvy – ponižování – nadávky – bití – fackování – rány pěstí – kopání Jinak – jak?		

14. zamysli se a napiš, jak často ti bylo ubližováno: - téměř každý den - téměř každý týden - asi jednou za měsíc		
15. kde se to děje? Ve třídě – na chodbě – v šatně – na WC – v jídelně – družině – cestou do školy nebo ze školy – v tělocvičně – na hřišti - pokud jinde, tak kde?		
16. . ten, kdo ti ubližuje, je chlapec, nebo dívka?	Dívka	chlapec
	1	1
	2	2
	3	3
	Více než 3	více než 3
17. řekl jsi to někomu?	ANO	NE
18. pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a)	ANO	NE
19. myslíš si, že je to dobrý nápad požádat o pomoc učitele?	ANO	NE
20. byl potrestán ten kdo ti ubližoval?	ANO	NE
21. řekl(a) jsi o tom, že tio někdo ubližuje, rodičům?	ANO	NE
22. kdo si myslíš, že by ti nejvíce pomohl a jak?		
23. jsi sám (sama), komu ve třídě nebo ve škole ubližují	ANO	NE
24. to, že ti někdo ubližuje, není správné a jistě myslíš na to, proč tohle trápení máš zrovna ty. Řekli ti, proč ti ubližují? Nebo co si myslíš, že je k tomu vede, aby ti ubližovali?		
25. zkusil(a) jsi se bránit	ANO	NE
26. jak si myslíš, že by měl být potrestán někdo, kdo ubližuje jinému?		
27. ubližuje ti někdo z jiné školy???	ANO	NE
Jak ti ubližují? Kolik jich je? Jak často se to děje?		

